

PIRMAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

Serija „Klasika“

3-ioji patais. laida

1. Daryk taip, mielas Lucilijau: atsikrovok save ir laiką, kurį iki šiol iš tavęs pagrobavo arba pavogdavo kiti ar kuris pats pranykdavo, taupyk bei saugok. Patikėk, iš tiesų yra taip, kaip rašau: dalį laiko žmonės iš mūsų plėšte išplėšia, dalį atima nejučiom, dalis dingsta savaime. Tačiau gėdinausia netekti jo per apsisėdimą. Įsžiūrėk atidžiai: didžiausia gyvenimo dalis praeina mums darant klaidas, didelė – nieko nedarant, o visas gyvenimas – darant ne tai, ką reikia. 2. Ar galėtum nurodyti man žmogų, kuris brangintų laiką, kuris vertintų dieną, kuris suvoktų, jog kasdien miršta? Juk klystame laukdami mirties ateityje: didžiąja dalimi ji jau yra mus ištikusi, nes prabėgusi gyvenimo tarpsnį valdo mirtis. Taigi daryk taip, mielas Lucilijau, kaip ir rašai daras: neprarask nė valandos. Jeigu prie šiandienos ranką pridėsi, mažiau priklausysi nuo rytojaus. 3. Beatidėlioiant ir gyvenimas prabėgs. Viskas, Lucilijau, svetima, tik laikas – mūsų. Gamta mums davė galią, kurią paveržia kas tik nori, valdyti šį vienintelį prabėgantį ir išnykstantį dalyką. Ir kokia mirtingųjų kvailybė, kai jie, gavę kokią mažmožį ar niekniekį, už kurį visai nesunku atsimokėti, rūpestingiausiai stengiasi atsilyginti, tačiau nė vienas žmogus, atėmęs iš kito laiką, nemano esąs skolingas, nors laikas yra vienintelis dalykas, kurio, net ir labai dėkingas būdamas, niekas negali gražinti. 4. Galbūt paklausi, kaip elgiuosi aš, tavo patarinėtojas?

Prisipažinsiu atvirai: kaip netaupus, bet stropus žmogus. Aš tvarkau savo išlaidų apskaitą. Nepasakyčiau, kad nieko neprarandu, bet galiu atsakyti, ką prarandu, kodėl ir kokiu būdu. Galiu paaiškinti savo neturto priežastis. O išėina man, kaip ir daugeliui, patekusių į skurdą ne dėl savo kaltės: visi užjaucia, bet niekas nepadeda. Tai gi kas yra? 5. Nelaikau vargšu to, kuris tenkinasi likučių trupiniais. Tačiau norėčiau, kad saugotumei savo turta. Pats laikas pradėti, nes, kaip dar mūsų senoliai pastebėjo, vėlu taupyti, kai dugnas matyti. Juk pabaigoje – ir mažiausia, ir prasčiausia. Lik sveikas.

ANTRAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Remdamasis paties laiškais ir kitų pasakojimais, daug tikiuosi iš tavęs: nepuldinėji tai šen, tai ten, nekeiti vietos, permainomis nedrumsti savo ramybės. Nepastovumas – ligūstos sielos požymis. Pagrindiniu sveiko proto bruožu laikau sugebėjimą sustoti ir bendrauti su savimi. 2. Tai gi žiūrėk, kad daugelio autorių bei įvairių knygų skaitymas nevirstų betiksliu klaidžiojimu ir blaškymusi. Verta gaišti tik dėl didžiųjų talentų, juose ieškant peno, jei trokšti išgauti, kas tvirtai liktų sieloje. Niekur nėra to, kurio visur pilna. Amžini keliautojai turi galybes svetingų pažįstamų, o draugų – nė vieno. Tas pats neišvengiamai ištinka tuos, kurie bičiuliškai neprisiria prie vieno didžio proto, bet viską perleidžia greitai ir skubėdami. 3. Neduoda naudos, netekia jėgų matas, išspjautas vos tik įdėjus į burną, niekas taip nekenkia sveikatai, kaip dažnas vaistų kaitaliojimas, neužsitraukia žaiz-

da, kai ant jos bandomi medikamentai, neprigija dažnai persodinamas augalas – nėra gėrio, galinčio duoti naudos prabėgomis. Knygų daugybė tik išblaško. Todėl, jei nepajėgi perskaityti tiek, kiek turi, pakanka turėti tiek, kiek gali perskaityti. 4. „Bet, – paprieštarausi, – noriu išvynioti tai vieną knygą, tai kitą.“ Išlepintas skrandis geidžia ragauti daug valgių, bet būdami įvairūs ir skirtingo skonio, užuot maitinę, jie tik gadina jį. Todėl visada skaityk vertingas knygas ir, panorėjęs kada prie kitų pasukti, vėl grįžk prie pirmųjų. Kasdien ieškok ko nors prieš skurdą, mirtį bei kitas negandas ir, daug ką peržiūrėjęs, išsirink vieną dalyką, kurį galėtum tą dieną perprasti. 5. Aš pats taip ir darau: iš daugelio perskaitytų dalykų ką nors perimu. Antai šiandien Epikūro raštuose (mat esu įpratęs ir į priešo stovyklą pereiti, bet ne kaip perbėgėlis, o kaip žvalgas) užtikau posakį: „Garbingas dalykas yra skurdžiaus linksmumas“. 6. Bet juk žmogus ne skurdžius, jei jis linksmas. Skurdžius – ne tas, kuris mažai turi, bet tas, kuris trokšta daugiau turėti. Ar jam svarbu, kad dėžė kupina pinigų, kad lūžta klėtyks, kad pilnos ganyklos ar kad gauna didelės palūkanas, jei jis trokšta svetimio, jei skaičiuoja ne tai, ką įgijo, bet tai, ką įgis? Klausi, koks turty saikas? Pirma – turėti, kas būtiniausia, antra – būti tuo patenkintam. Lik sveikas.

TREČIAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Rašai, jog savo draugui patikėjai man perduoti laišką. Toliau įspėji, kad nepasakočiau jam visko apie tave, nes ir

pats nesi įpratęs taip daryti. Taiigi tame pačiame laiške ir pavadinai jį draugu, ir išsigynei. Bala nematė, jei šį žodį pavartojai bendrąja prasme, pavadindamas draugu, kaip kad per rinkimus visus kandidatus vadiname garbingais vyrais arba sutiktus praėivius sveikiname kreipdamiesi „pone“, jei neprisimename vardo. 2. Bet jei ką nors laikai draugu ir nepasitiki juo kaip pats savimi, smarkiai klysti ir nepakankamai suprantanti tikrosios draugystės jėgą. Su draugu samprotauk apie viską, bet pirmiausia pamąstyk apie jį patį. Draugystę reikia įvertinti prieš susidraugaujant, o susidraugavus – pasitikėti ja. Atvirksčiai daro tie, kurie, priešingai Teofrasto nurodymams, įvertina tada, kai įsimyli, o įvertinę nustoja mylėti. Ilgai galvok, ar verta tau susidraugauti. Nusprendęs – atiduok širdį ir drąsiai kalbėkis su draugu kaip pats su savimi. 3. Gyvenk taip, kad net pačiam sau nereikėtų prisipažinti to, ko negali prisipažinti priešui. Bet jei ir esama tokių dalykų, kuriuos paprastai slepiame, dalykis su draugu visais rūpesčiais, visomis mintimis. Manysi, jog jis ištikimas – ištikimą ir padarysi. Mat apgaulės baimė moko apgaudinėti kitus ir savo įtarinėjimais suteikia teisę nusikalsti. Kodėl negalėčiau draugo akivaizdoje ištarti kokių nors žodžių? Kodėl, būdamas su juo, negalėčiau jaustis esąs vienas? 4. Yra žmonių, pirmam sutiktam iškljojančių tik draugams patikėtinas paslaptis. Kas tik klauso, tam išlieja savo rūpesčius. Kiti, priešingai, bijo, kad nesužinotų net artimiausi bičiuliai, ir, jei galėtų, nepasitikėtų net patys savimi. Todėl viską slepia savyje kuo giliau. Nedera daryti nei vienaip, nei kitaip. Ir pasitikėti visais, ir netikėti niekuo yra yda. Tik pirmoji, sakyčiau, garbingesnė, antroji – ne taip pavojinga. 5. Juk priekaištaujama ir visada sunerimusiems, ir visada ramiems žmonėms. Mat mėgavimasis sambrūdziau nėra uolumas, o tik netvirtos sielos blaškymasis. Ir ne ramybė, jei bijoma bent kiek pajudė-

ti, o išglebimas ir ištižimas. 6. Tad tai, ką perskaičiau Pomponijaus veikale, išliks širdyje: „Kai kurie taip nulindo į patamsį, kad neiškiai mato, kas dedasi šviesoje“. Ramybė turi kaitaliotis su veikla, veikla – su ramybe. Pasitark su gamta, ji pasakys sukūrusi ir dieną, ir naktį. Lik sveikas.

KETVIRTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Atkakliai tęsk ką pradėjęs, ir kiek įmanydamas skubėk, kad galėtum kuo ilgiau gėrėtis tobula ir darnia siela. Gali gėrėtis ir tobulindamas ją, siekdamas darnos. Tačiau visai kitoks malonumas stebėti tyrą, nesuteptą ir spindintį vidaus pasaulį. 2. Turbūt prisimeni, kokį džiaugsmą patyrei, kai, nusivilkęs pretekstą*, apsirengei vyro togą ir buvai nuvestas į forumą? Lauk dar didesnio džiaugsmo, kai atsikratysi vaikiško būdo ir filosofija išrašys tave į vyrus. Mat iki šiol mus tebedydi ne vaikystė, bet daug praščiau – vaikškumas. Tai blogesnis dalykas, nes turime senių autoritetą, o vaiku ydas, net ne vaiku, o kūdikių. Kūdikiui bijo kiekvieno menkiečio, vaikai – ne to, ko reikia, o mes – ir vieno, ir kito. 3. Ženk pirmyn ir suprasi, jog daug kas ne taip baisu kaip tik todėl, kad įvaro daug baimės. Jokia nelaimė nėra didelė, jei ji – paskutinė. Artinasi mirtis. Reikėtų bijoti, jei galėtų likti su tavimi; bet ji arba neateis, arba kiaurai pereis per

* *Preteksta* – toga su purpuriniais apvadais, kurią Romoje vilkėjo aukštieji valdininkai ir vaikai. Romėnas, sulaukęs pilnametystės, iškilmingai nustvilkdavo pretekstą ir apsiausdavo balta vyro toga be papuošimų.

mynos pinklių, užklupti atvirai arba klasta, ir suprasi, kad nuo vergų neapykantos yra kritę ne mažiau žmonių negu nuo karalių. Tad kas tau darbo, kiek turi galios tas, kurio tu bijai, jeigu tai, ko bijai, gali padaryti kiekvienas? 9. Tarkim, pakliūsi į priešų rankas, nugalėtojas lieps vesti tave. Kur? Žinoma, ten, kur ir taip keliauji. Kodėl gi pats save apgaudinėjai, tartum tik dabar suvoktum tai, ką seniai esi patyręs? Sakau tau: esi vedamas ten, iš kur atsiradai. Tokius ir panašius dalykus reikia nuolatos turėti galvoje, jei norime ramiai laukti paskutinės valandos, kurios baimė visas kitas akimirkas daro neramias.

10. O kad laiškas turėtų pabaigą, paklausk, kas man šiandien patiko (tai irgi iš svetimų sodų): „Didelis turtas yra prigimties dėsnį atitinkantis skurdas“. Ar žinai, kokias ribas mums nubrėžia tas prigimties dėsnis? Nealkti, netrokšti, nešalti. Norint numalsinti alkį ir troškulį, nebūtina stypsoti prie aukštų slenkščių, kęsti slegiantį išdidumą ir įžeidžiantį meilumą, nebūtina leistis į jūras ar traukti karan. Visa, ko reikia prigimčiai, įvyjama ir pasiekama. Liejame prakaitą tik dėl dalykų, kurie nėra būtini. 11. Dėl jų praskysta toga, dėl jų senstame žygio palapinėje, nuklystame prie svetimų krantų. Tai, ko žmogui pakanka, visada po ranka. Turtingas tas, kam skurdas – mielas brolis. Lik sveikas.

PENKTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Giriu ir džiaugiuosi, kad viską užmiršęs nuolatos stengiesi užsiimti tik vienu – kad diena iš dienos taptum geresnis. Ne tik raginu, bet netgi prašau ir toliau būti tokiam

tave, ne kitaip. 4. „Sunku, – sakai, – priversti širdį niekinti gyvybę.“ O ar nematai, dėl kokių menkų priežasčių žmonės ją niekina? Vienas pasikorė prie meilužės durų, kitas nušoko nuo stogo, kad nebegirdėtų šeiminko barnių, trečias geležte persirėžė vidurius, kad tik nebūtų sugražintas bėgant. Nejaugi manai, jog dorybė nepadarys to, ką padaro permelyg didelė baimė? Neturi ramaus gyvenimo tas, kuris per daug mąsto, kaip jį pratęsti, kuris mano, jog didelis gėris – pergyventi daugelį konsulų*. 5. Kasdien mąstyk apie tai, kad galėtumei abejingai palikti gyvenimą, kurio daugelis laikosi įsikibę ir stveriasi tartum skęstantieji vandens verpete – už dygių krūmų ar aštrių uolų. Dauguma nardo, vargšeliai, tarp mirties baimės ir gyvenimo kankynių: ir gyventi nenori, ir mirti nemoka. 6. Taigi atsikratęs bet kokio nerimo, susikurk malonų gyvenimą. Šeiminkui teikia džiaugsmo tik tas turtas, kurį jis širdyje pasiuošęs prarasti; visų lengviausia prarasti tokią daiktą, kurį praradus negaila. Todėl drąsinkis ir grūdinkis laukdamas to, kas ištinka ir pačius galingiausius. 7. Pompėjų mirtį nuteisė berniukas ir eunuchas, Krasą – žiaurus ir pasipūtęs partas. Gajus Cezaris įsakė Lepidui padėti galvą po tribūno Dekstro kirviu, o pats savąją paguldė po Cherėjos. Nė vieno likimas neiškėlė taip aukštai, kad grasintų ne tiek, kiek buvo ketinęs. Nepasitikėk ramybe: jūra išlėsta per akimirka, ir skęsta ką tik smagiai laigę laivai. 8. Turėk galvoje, kad ir plėšikas, ir priešas gali įremti tau kardą į gerklę. Jei didžiūnų galia tavęs ir nepalies, kiekvienas vergas turi teisę į tavo gyvybę ir mirtį. Štai ką pasakysiu: kas nevertina savo gyvybės, tas – tavosios šeiminkas. Pavyzdžiui, prisimink tuos, kurie žuvo dėl šei-

* Metus romėnai nurodydavo pagal tais metais išrinktus konsulus. Konsulai būdavo renkami vieneriems metams, ir tai žinodami romėnai suprastavo, kada įvyko vienas ar kitas įvykis.

gydo įgimtų kūno ir sielos ydų. Jos menas susilpnina, bet nenugali to, kas igyta gimstant. 2. Kai kuriuos, net ir labai ištvėringus vyrus, žmonių akivaizdoje išpila prakaitas, lyg būtų nuvargę ar sušilę, kai kuriems besiruošiant kalbėti dreba keliai, kai kuriems dantys barška, liežuvis pinasi, lūpos neprasiveria. Šito niekada nepašalina nei mokslas, nei praktika, čia savo jėgą rodo prigimtis, net ir patiems stipriausiems primindama apie save tokiomis ydomis. 3. Esu įsitikinęs, kad prie anų trūkumų priklauso ir raudonis, nejučiomis nutvieskiantis net oriausius vyrus. Dažniau jis ištinka jaunuolius: šie karštesni, švelnesnės odos. Bet ne rečiau aplanko ir patyrusius bei senus žmones. Kai kurių labiausiai ir reikia bijotis tada, kai parausta, tarsi būtų pametę visą gėdą. 4. Sula būdavo labiausiai pašėlęs tada, kai kraujas plūstelėdavo jam į galvą. Nebuvo jautresnio veido už Pompėjaus; jis visada rausdavo žmonių akivaizdoje, ypač susirinkimuose. Prisimenu nuraudus Fabianą, kai liudiniuku buvo įvestas į senatą, ir tas drovumas nuostabiai jam tiko. 5. Tai įvyksta ne dėl silpnos dvasios, bet dėl naujų aplinkybių, kurios, net ir nebaugindamos, jaudina neužsigrūdinusius ir turinčius įgimtą kūno polinkį raudonuoti. Mat vieni – ramaus kraujo, o kiti – veržlaus, judraus, greitai mušančio į galvą. Kaip sakiau, šito neišvairys jokia išmintis. 6. Ji valdytų visą gamtą, jei galėtų išrauti bet kokias ydas. Kas mums buvo duota gimstant, ką lėmė kūno sandara, išliks, nors siela ir smarkiai, ir ilgai save tobulintų. To nei uždrausi, nei juo labiau prisišauksi. 7. Aktoriai, kurie pamėgdžioja aistras, kurie išreiškia baimę ir drebulį, kurie vaizduoja liūdesį, mėgina mėgdžioti gėdijimąsi šitaip: nuleidžia galvą, kalba tyliai, nudelbę akis įsmeigia į žemę. Tačiau nepajėgia prisiversti parausti; nei raudonio sulaukysi, nei prisikviesi. Čia išmintis nieko nežada, niekuo ne-

padeda. Tokie dalykai niekam nepavaldūs – ateina neliepti, neliepti dingsta.

8. Jau laiškas prašo pabaigos. Štai ji, naudinga ir sveikatinga, išidėk giliai į širdį: „Mums reikia išsirinkti kokį nors dorą žmogų ir visada turėti prieš akis, kad gyventume taip, tarsi jis mus stebėtų, ir viską darytume taip, tarsi jis matytų“. 9. Šitai, mielas Lucilijau, moko Epikūras. Duoda mums sargą ar vadovą, – ir teisingai: daugelis netampa nusidėjėliais, kai, besiruošiant nusidėti, atsiranda liudytojas. Tegul mūsų siela išsirenka ką nors, ko prisibijotų, ką gerbdama doriau tvarkytų net slapčiausius reikalus. Laimingas tas, kuris taiso kitą ne tik šalia stovėdamas, bet ir būdamas tik mintyse. Laimingas tas, kuris gali kitą taip gerbti, kad, vien prisiminęs jį, tobulėja ir tvarkosi. Kas sugėba taip gerbti, tas greitai pats bus gerbiamas. 10. Taigi išsirink Katoną. O jei jis tau atrodo per griežtas, išsirink nuolaidesnį vyrą – Lelijų. Išsirink tokį, kurio ir gyvenimas, ir kalba, ir veidas, atspindintis sielą, tau patiks. Tegul jis visada bus ar tavo sargas, ar pavyzdys. Kartoju, mums reikia žmogaus, kurio pavyzdžiu klostytųsi mūsų būdas, nes tik liniuotė ištiesina kreivas linijas. Lik sveikas.

DVYLIKTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Kad ir kur pasisukčiau – matau savo senatvės požymius. Atvykęs į užmiėsčio dvarą, pradėjau skystis dėl išlaidų sukūžusiam pastatui išlaikyti. Valdytojas sako man, kad čia ne jo nerūpestingumo stoka, jis darąs viską, bet vila esanti

sena. O juk ši vila išaugo ant mano rankų. Kas gi laukia manęs, jei su manimi vienmečiai akmenys jau sudūlėję? 2. Su-pykęs griebiuosi progos nūrėti: „Atrodo, – sakau, – niekas nepržiūri platanų; jie visai be lapų. Kokios gumbuotos, iš-džiūvusios šakos, kokie vargani ir šiurkštūs kamienai! To nebūtų atsitikę, jei kas nors būtų purenęs ir laistęs žemę“. Valdymo jas pristiekinėja man, kad darą viską, niekam negai-lis vargo, – betgi medžiai jau senyvi. Telieta tai tarp mūsų, bet aš pats juos sodinau, regėjau pirmuosius jų pumpurus.

3. Pasukęs durų link, sušunku: „O kas čia? Koks čia karšin-čius išvartytas į tarpduri?! Teisingai padaryta, nes jis jau žvel-gia anapus. Iš kur tu jį gavai? Koks tau malonumas tampyti svetimą numirėlį?“ O anas prabyla: „Ar manęs jau nebepa-žįsti? Aš gi Felicionas, kuriam per Saturnalijas dovanodavai statulėlių. Aš gi tavo numylėtinis, valdytojo Filosito sūnus“. „Jis aiškiai kliedi, – sakau. – Kūdikystėje jis buvo mano nu-mylėtinis? Labai gali būti: jam kaip tik krinta dantys.“

4. Esu dėkingas savo užmieščio dvarui, kad senatvė iš-dygsa prieš mane kur tik bepašisuku. Apkabinsiu ją ir pa-milsiu: juk ji sklidina malonumų, tik reikia mokėti naudo-tis. Vaisiai skaniausi tada, kai jau baigiasi. Vaikystės žavesys – jos gale. Vyno mėgėjams mieliausia paskutinioji taurė, toji, kuri gramzdina, kuri visiškai apsvaigina. 5. Smagiausia bet kokio malonumo akimirka paprastai esti pabaigoje. Todėl pats maloniausias yra jau besirittantis žemyn, bet dar ne-krintantis į bedugnę amžius. Esu įsitikinęs, jog ir stovintis ant paskutinės pakopos turi savo malonumų. Arba juos pa-keičia nenoras jų turėti. Kaip saldu, kai mus apleidžia pa-vargusios aistros! 6. „Sunku, – sakai, – kai mirtis – prieš pat akis.“ Pirma, jaunuoliams ji turi būti taip pat prieš akis, kaip ir seniams. Juk ne pagal sąrašą ji mus pašaukia. Antra, nie-kas nėra toks senas, kad nedrįstų tikėtis dar vienos dienos.

O viena diena – tai gyvenimo žingsnis. Visas mūsų amžius susideda iš didesnių ir mažesnių dalių, kurios – tarytum vie-nas kitą apimantys vis didesni ratai. Vienas iš jų apglėbia ir supa visus kitus. Jis tęsiasi nuo gimimo dienos iki mirties. Yra toks, kuris atskiria paauglystės metus, yra ir toks, kuris užskliaudžia vaikystę. Yra dar ir metai, turintys keturis me-tų laikus, kurie pasikartodami sudaro gyvenimą. Mėnuo ap-juostas trumpesniu lanku. Mažiausią ratą turi diena, bet ir ši tęsiasi nuo pradžios iki pabaigos, nuo saulės patekėjimo iki jos nusileidimo. 7. Herakleitas, gavęs pravardę dėl ne-aiškaus dėstymo, yra pasakęs: „Viena diena prilygsta bet ku-riai kitai“. Kiekvienas šį posakį supranta savaip. Vienas tvir-tina, jog visos dienos turi vienodą valandų skaičių, ir nemeluoja. Jei diena yra dvidešimt keturių valandų laiko tarpas, tai aišku, jog visos dienos lygios, nes naktis pasiima tai, ką praranda diena. Kitas mano, kad viena diena prilygi-nama visoms kitoms dėl panašumo: net ilgiausias laiko tar-pas neturi nieko, ko nebūtų vienoje paroje, – tai yra nieko, išskyrus dieną ir naktį. Ir kitus pasaulio pasikeitimus labiau veikia toji, ne kita <...>*, vienais atvejais trumpėja, kitais – ilgėja. 8. Todėl kiekvieną dieną reikia praleisti taip, tarsi ji nutrauktų dienų virtinę ir įkūnytų bei užbaigtų visą gyveni-mą. Pakuvijus, kuris bevaldydamas pasisavino Siriją, pats sau atnašaudavo šermenų vyną ir valgius, o po puotos bū-davo nešamas į miegamąjį. Berniukai plodavo ir pritariant muzikai giedodavo: βεβίωτοι, βεβίωτοι.** Jis laidojo save kasdien. 9. Ką jis darė iš sąžinės graužimo, mes darykime dora širdimi ir, eidami miegoti, linksmi ir patenkinti sakykime:

* Daugrašakis kampiniuose skliaustuose pažymėtos originalo tekste neišliku-sios vietos.

** Jis nugyveno! Jis nugyveno!

Prigyvenau ir baigiau man laimės skirtą kelionę*.

Jei dievas pridės dar ir rytojaus dieną, priimkime ją su džiaugsmu. Nepaprastai yra laimingas ir pats sau priklausio žmogus, kuris nesijaudindamas laukia rytojaus. Kas sako „Aš nugyvenau“, tas kasdien atsikelia praturtėjęs.

10. Bet jau reikia baigti laišką. „Ar, – klausii, – be jokios dovanos jis pas mane atkeliaus?“ Nebijok: ši tą nuneš. Bet kodėl gi „ši tą“? Ne ši tą, bet daug. Kas gali būti gražesnio už mintį, kurią perduodu tau nunešti: „Bloga gyventi iš būtinumo, bet nėra būtina gyventi iš būtinumo“. Kodėl nebūtina? Todėl, kad į laisvę visur daugybė trumpų ir lengvų kelių. Dėkokime dievui, kad niekas negali sulaukyti mūsų šiame pasaulyje, ir mes galime niekinti būtinumą. 11. „Tai – Epikūro žodžiai, – pasakysi. – Kam tau reikia svetimų?“ Kas tiesa, tas mano. Ir toliau tau kaišiosiu Epikūra, kad tie, kurie vertina ne pasakymo prasmę, o autoriaus vardą, žinotų, jog gėris priklauso visiems. Lik sveikas.

TRYLIKAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Žinau, kad esi stiprios dvasios. Juk ir anksčiau, kai dar nebuvai apsišarvavęs sveikatingais, padedančiais nugalėti sunkumus pamokymais, pakankamai pasikliaudavai savimi kovodamas su likimu ir tuo labiau vėliau, kai susidūrei su juo akis į akį ir išmėginai savo jėgas, kurių negalima gerai

* Vergilijus. Eneida, IV, 653. Vertė A. Dambrauskas.

patikrinti tol, kol iš visų pusių nepasirodo daugybė nelaimių, o kartais, kol visai arti neprisėlina. Taip išbandoma tikroji dvasios tvirtybė, nepakenčianti svetimos savivalės. Taip ji ištirama. 2. Nė karto negavęs mėlynių atletas negali narsiai stoti į kovą. Tik tas, kuris regėjo savo kraują, kurio dantys traskėjo nuo kumščio smūgių, kuris, užkliuvęs už pakilotos kojos, visu kūnu laikė priešininko svorį ir suklupęs nepaklupdė savo dvasios, kuris, tiek kartų kritęs, dar atkakliau stodavo, drąsiai pasitrikėdamas savimi, ryžtasi mūšui. 3. Taigi, remdamasis šiuo palyginimu, pasakysiu, kad likimas dažnai tave prispausdavo, bet tu nepasiduodavai, o pašokdavai ir dar tvirčiau jį atremdavai. Nemaža jėgų įgauna nuolat kiršinamas ryžtas. Tačiau, jei tau reikia, priimk pasistiprinimui mano pagalbą. 4. Daug kas, Lucilijau, mus labiau gąsdina, negu prislegia, dažniau vargstame tik dėl įsitikinimo, kad mums sunku, o ne iš tikrųjų. Snekuosi su tavim ne stoikų kalba, bet daug atlaidžiau. Mat mes tvirtiname, jog visa, kas verčia dejuoti ir aimanuoti, yra lengva ir niekinga. Palikime šiuos skambius, bet, dievaži, teisingus žodžius. Aš tik mokau tave nebūti nelaimingam anksčiau laiko, nes neganda, kurios grėsmės bijai, galbūt niekada neateis, o kad dar neatejo, – aiškių aiškiausia. 5. Taigi kai kas kamuoja mus labiau, negu turėtų kamuoti, kai kas – anksčiau, negu turėtų, kai kas kamuoja, nors apskritai neturėtų kamuoti. Mes arba patys padidine kančias, arba prasima nome, arba sielvartaujame iš anksto. Pirmo teiginio kol kas nenagrinėsime, nes jis ginčytinas, o byla tik prasideda. Ką aš sakysiu esant lengva, tu prieštarausi sakydamas, kad nepaprastai sunku. Žinau, jog vieni juokiasi čiažomi botagais, o kiti verkia ir antausį gavę. Vėliau pamatysime, ar šie dalykai patys savaime stiprūs, ar mes silpni.

6. Pažadėk, kad, kai tave apstoję visi pradės įtikinėti, jog

gą. 3. Daugiau [apie] knygą parašysiu ją apmąstęs. Dabar dar negaliu spręsti, nes jaučiuosi, lyg būčiau tik išklauses ją, o ne skaitęs. Tau leidus, prie kai ko ir prikibsiu. Bijoti nėra ko: išgirsi tiesą. Laimingas tu žmogus, kad niekas neturi dėl ko tau meluoti iš taip toli. Nebent meluojame be priežasties, tik iš įpročio. Lik sveikas.

KETURIASDEŠIMT SEPTINTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Malonu buvo sužinoti iš atkeliaujančių tavo krašto žmonių, kad draugiškai gyveni su savo vergais. Toks elgesys dėl tavo išminčiai ir išsilavinimui. „Jie vergai.“ Bet jie – žmonės! „Jie vergai.“ Bet jie – namiškiai! „Jie vergai.“ Bet – nuolankūs bičiuliai! „Jie vergai.“ Bet – vergijos draugai, jei turėsime galvoje, kad likimas vienodai valdo ir juos, ir tave.

2. Man kelia juoką tie, kurie įsitikinę, jog gėda pietauti su vergu. Kodėl jie taip įsitikinę? Todėl, kad puikybė įpratino pietaujantį šeiminką apstatyti būriu vergų. Jis valgo daugiau, negu gali, ir baisiai apsirydamas, apkrauna ir taip prikimštą skrandį, jau atpratęs nuo skrandžio pareigų, nes jam daug sunkiau viską suvirškinti negu sutalpinti. 3. O nelaimingiesiems vergams neleidžia net burnos praverti, nė puse žodžio persimesti. Rykštės nuslopina mažiausią murmesį, jos gresia net atsitiktinai kostelėjus, sučiaudėjus, krenkstelėjus. Didele nelaime jie užmoka už tylą, pertrauktą keliais žodžiais; alkani ir nebylūs prastovi išsitas naktis. 4. Taip jau esti, kad tie, kuriems neleidžiama šnekėtis šeiminko akivaizdoje, šneka apie šeiminką kitur. O tie, kurie kalbėda-

vosi ne tik prie šeiminko, bet ir su juo pačiu, kurių liežutis nebuvo atrpatęs vartytis, pasiruošęs už šeiminką kišti savo sprandą po kirviu, ant savo galvos užsitraukti jam gresiantį pavojų. Prie stalo jie šneka, kankinami – tylj*.

5. Dažnai kaišiojamas to paties išdidumo pagimdytas priežodis: kiek vergų – tiek priešų. Jie – ne priešai, mes patys juos padarome priešais. Ką jau kalbėti apie žiaurumo ir nežmoniškumo apraiškas, mes juos laikome ne žmonėmis, o gyvuliais. Kai sugulame pietauti**, vienas valo spjaudalus, kitas, susirietęs po įkaušusių puotautojų guoliais, renka valgų likučius. 6. Trečias pjausto brangius paukščius, tiksliais išlavintos rankos judesiais atkirsdamas krūtinės ir pasturgalio gabalus. Vargšas, jis gyvena vien tam, kad kaip reikiant kapotų paukštieną. Bet kažin ar tas, kuris šito reikalauja savo malonumui, nėra didesnis vargšas už tą, kuris šito mokosi priverstas. 7. Ketvirtas, išpuostas lyg moteris vyno pilsotytojas, grumiasi su savo amžiumi: negali atsakyti vaikystės, nes tempiamas atgal į ją. Iš stuomens jis – karys, iš odos su nutrintais ar išpešiotais plaukais – vaikas. Nemiega, ištisas naktis atiduodamas šeiminko girtuoklystei arba geiduliams: miegamajame atlieka vyro, puotoje – berniuko pareigas. 8. Penktas, kuriam pavesta įvertinti puotautojus, stypso nelaimingas ir žiūri, kuriuos pataikūnus, apsirijėlius, plepius pakviesti rytdienai. O kur dar maisto pristatytojai, iki smulkmenų žinantys pono skonį: kieno kvapas jį erzina, kieno vaizdas džiugina, kokia naujove galima jį, viskuo be-sišlykštinti, sudominti, ko jis iki kaklo sotas, ką geistų tą dieną suvalgyti. Ir su tokiais žmonėmis šis negali pietauti

* Vergai, dalyvaujantys teisme kaip liudytojai, buvo apklausinejami tik juos kankinant.

** Romėnai pietaudavo pusiau gulėdami ant kairiojo šono, pasitrėmę kairiąja ranka į gultą, dešiniąja imdami valgį.

manydamas, jog sumažės didystė, jei atsisės prie vieno stalo su vergais. Bet, dievaži, kiek dar bus iš jų jo ponų! 9. Prie Kalisto namų slenksčio mačiau stoviniuojant jo buvusį šeiminką, kuris Kalistui kadaise buvo užkabinęs skelbiną, nubloškusi jį tarp pačių prasčiausių parduodamų vergų, bet nepastebėjau, kad būtų su kitais įėjęs į vidų. Jam atsiligyti vergas, kadaise įmestas į pirmąjį dešimtuką*, kurį skelbdamas šaukiys bando balsą, savo ruožtu atstūmė, nepriimdamas namuose kaip verto svečio. Šeiminkas pardavė Kalistą, bet kiek daug pardavė Kalistas šeiminkui!

10. Truputį pagalvok apie tą, kurį vadini vergu. Juk jis gimęs iš tokios pat sėklos, vaikšto po tuo pačiu dangumi kaip ir tu, taip pat kvėpuoja, taip pat gyvena, taip pat miršta. Kaip tu gali jame matyti kilmingąjį, taip jis gali tavyje matyti vertę. Sutriuškinus Marijų, laimė nusigrėžė nuo daugybės aukštakimių, ketinusių per karo tarnybą pasidaryti senatoriais. Vienus jis padarė piemenimis, kitus – lūšnos sargybinais. Štai ir niekink žmogų tos padėties, kurioje beniekindamas pats gali atsidurti. 11. Nenoriu leistis į platesnius samprotavimus apie tai, kaip elgiamės su vergais. Esame be galo išdidūs, nepaprastai žiaurūs, nepaprastai įžūlius. Štai mano pamokymų santrauka: su mažesniu elkis taip, kaip norėtum, kad didesnis elgtųsi su tavimi. Kai tau į galvą ateis mintis, kiek turi teisių į vergą, visada pamąstyk apie tai, kiek teisių tavo šeiminkas turi į tave. „O aš, – sakai, – neturiu šeiminko.“ Tu dar jaunas, gal turėsi. 12. Ar nežinai, kokio amžiaus pradėjo vergauti Hekuba, kokio Kroisas, kokio Darėjo motina, kokio Platonas, kokio Diogenas? 13. Su vergu sugyvenk maloniai ir draugiškai, kalbėkis su juo, tarkis, pietauk. Čia visas išrankiųjų būrys suriks man: „Koks pažemi-

* Pirmasis parduodamų vergų dešimtukas būdavo patys prasčiausi vergai.

nimas! Kokia gėda!“ O aš sučiupsiu juos bučiuojančius ranką svetimam vergui. 14. Argi nematote, kaip mūsų protėviai stengėsi, kad ant ponų galvų nekristų neapykanta, o ant vergų – įžeidinėjimai? Šeiminką vadindavo šeimos tėvu, o vergus – namiškiais, kaip ligi šiol jie tebevadinami miumose. Senoliai įvedė šventę*, per kurią, ir ne tik per ją, vergai būtinai valgydavo kartu su šeiminkais, jiems būdavo rodoma pagarba, leidžiama naudotis teisėmis, įstatymais, ir namuose viskas vykdavo taip tarsi mažoje valstybėlėje. Kaip? 15. Visus vergus leisti prie stalo? Ne, taip kaip ir laisvuosius. Tu klysti manydamas, jog aš varysiu šalin užsiimančius nesvaresniu darbu, pavyzdžiui, mulų varovą arba artoją. Vertinsiu juos ne pagal užsiėmimą, o pagal būdą. Kiekvienas savo būdą sukuria pats, o tarnybą skiria atsitiktinumas. Taigi tegu vieni pietaus su tavimi todėl, kad to verti, o kiti – kad pasidarytų verti. Jeigu jų elgesyje ir bus vergiško nevalyumo, jis išnyks bendraujant su kilnesniais žmonėmis. 16. Mielas Lucilijau, neieškok draugo forume ar kurijoje, atidžiai apsižvalgęs ir namie rasi. Dažnai gera medžiaga pražūva be meistro rankos; bandyk ir tyrinėk. Tik kvailys pirkdamas arklių, apžiūrinėja ne jį patį, bet kamanas ir vadeles. Dar kvailiesnis tas, kuris vertina žmogų pagal drabužių ar padėti, pri dengiančią mus taip, kaip ir drabužis. 17. „Jis vergas.“ Bet gal laisva jo dvasia? „Jis vergas.“ Ar tai jam kenkia? Parodyk toki, kuris nevergaujja. Vienas vergauja geiduliams, kitas – godumui, trečias – garbės troškimui, o apskritai visi yra vilties ir baimės vergai. Galiu priminti buvusį konsulą, vergaujantį senei, ir turtuolį, vergaujantį tarnaitai, galiu išvardyti labai kilmingus jaunuolius – artistų vergus. Nėra šlykštesnės vergijos už savanorišką vergiją. Tegu tie didžiuk-

* Saturnalijos.

liai tavęs nebaido, su vergais būk linksmas ir neišdidžiai viršėnis: tegu geriau gerbia negu bijo. 18. Kas nors priekais-taus, jog šaukiu vergus užsimauti veltinę kepurę*, o ponus verčių nuo paaukštėjimo tardamas: tegu geriau gerbia šeimininką negu bijo. „Nejaugi jis taip tiesiai ir sako: „Tegul vergai gerbia“? Jie gi ne klientai ar sveikintojai“. Kas šitaip kalbės, tas bus pamišęs, jog šeimininkams nėra per mažą to, ko užtenka dievui. Kas gerbiamas, tas ir mylimas. Meilė – ne pora baimei. 19. Manau, jog labai teisingai darai stengdamasis, kad tavo vergai nebijotų tavęs, ir bausdamas tik žodžiais. Rykštėmis tik gyvuliai raginami. Ne dėl kiekvienos klaidos reikia išžeisti. Bet išlepimas [mumyse] gimdo tokią įmiršį, kad visa, kas prieštarauja mūsų norams, kelia pyktį. 20. Įgyjame karalių širdis. Juk šie, užmiršę savo jėgą ir kitų silpnumą, dėl menkniekių taip užsidega, taip išėlsta, tarsi juos būtų kas nukriaudęs, nors nuo šio pavojaus saugo jų padėties didybė. Jie patys supranta tai, bet ieško progos paženkti: nuoskauda jiems reikalinga skriausti kitiems. 21. Noriu tavęs ilgiau gaišinti. Tavęs nereikia raginti. Dora turi tokią savybę: ji patitenkina pati savimi ir nesikeičia. Blogis – nevirtas dalykas, dažnai keičiasi ne į gerąją, o tiesiog į kitą pusę. Lik sveikas.

* Paleidžiant vergus į laisvę, jiems būdavo užmaunama veltinė kepurė, kurią nešioti turėjo teisę tik laisvieji.

KETURIASDEŠIMT AŠTUNTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Į laišką, kurį tu atsiuntei iš kelionės, toki pat ilgą kaip ir pati kelionė, atsakysiu vėliau. Turiu pasitraukti į vienatvę ir pažiūrėti, ką tau patarti. Juk, prašydamas pamokyti, tu irgi ilgai galvojai, ar prašyti. Man tuo labiau tenka tai daryti, nes atsakymui reikia daugiau laiko negu klausimui. Mat vienas dalykas patenkins tave, o kitas – mane. Ar ir vėl kalbu kaip epikūrininkas? 2. Mane patenkina tai, kas ir tave, arba aš nesu tavo draugas, jeigu tai, kas su tavimi susiję, man nerūpi. Draugystė daro visus mūsų gyvenimas yra bendras. Negali mė, ir nelaimė, ir visas mūsų gyvenimas yra bendras. Negali būti laimingas žmogus, žiūrintis tik savęs, viską kreipiantis savo naudai. 3. Jeigu nori gyventi dėl savęs, gyvenk dėl kito. Šis stropiai ir šventai saugomas ryšys, kuris jungia žmones su žmonėmis ir rodo, kad esama kažkokio bendro žmonių giminės įstatymo, irgi labiausiai skatina ugdyti aną anksčiau mano minėtą draugystės ryšį. Visą dalyką su draugu tas, kuris daug ką pasidalys su kiekvienu žmogumi. 4. Lucilijau, geriausias vyre, aš labai norėčiau, kad tie gudreivos pamokyty, ką turiu duoti draugui ir ką – kiekvienam žmogui, užuot aiškinę, kaip išreikšti sąvoką „draugas“ ir kiek reikšmių turi žodis „žmogus“. Štai išmintis ir kvailybė išsiskiria į priešingas puses. Kuo seksti? Kuria kryptimi liepsi eiti? Vienam bet koks žmogus – draugas, kitam draugas – ne bet koks žmogus. Pirmasis draugauja dėl savęs, antrasis – dėl draugo. O tu kankini žodžius, skirstydamas juos skiemėmis. 5. Ne-

sąmones. 9. Ir toks pat beprotis atrodyčiau tau, vargdamas su jomis dabar. Ir dabar esu apsuptas. Tačiau aname apsupime pavojus grėstų tik iš išorės, nuo priešų skirtų siena. O dabar pražūtis šalia manęs. Neturiu laiko tokioms paikys-tėms: mano rankose – didžiulis darbas. Ką man veikti? Ma-ne persekioja mirtis, nuo manęs bėga gyvenimas. Pamokyk su tuo grumtis. 10. Padaryk, kad nesprukčiau nuo mirties, kad gyvenimas nesprūstų man iš rankų. Paragink priešintis sunkenybėms, suteik sielos ramumo pasitinkant neišvengia-mybę. Praplėsk ankštus mano laiko rėmus. Išaiškink, kad gyvenimo gėris – ne jo trukmė, bet atnešta nauda, jog gali būti, ir labai dažnai esti, kad tas, kuris ilgai gyveno, yra ma-žokai nugyvenęs. Man einant miegoti, sakyk: „Gali ir nepa-busti“: Pabudusiam sakyk: „Gal jau nebeteks miegoti“. Man išeinant, sakyk: „Gali ir nebegrįžti“. Sugrįžusiam sakyk: „Gal jau nebeteks išeiti“. 11. Klysti manydamas, kad tik plau-kiant laivu tarp gyvybės ir mirties lieka siauriausias plyšys; bet kur atstumas toks pat mažas. Ne visur vienodai mirtis pasirodo esanti arti, bet visur ji yra arti. Išsklaidyk šią miglą ir lengviau perteiksi tai, kam iš anksto esu pasiruošęs. Gam-ta sukūrė mus nuovokius; davė netobulą protą, tačiau ji ga-lima tobulinti. 12. Šnekėk man apie teisingumą, apie parei-gos jausmą, apie sąikingumą, apie dvi gėdos rūšis: tą, kuri neleidžia kėsintis į kito kūną, ir tą, kuri liepia rūpintis sa-vuoju. Jei nevesi manęs šunkeliais, lengviau nueisiu ten, kur veržiuosi, nes, kaip pasakyta tragiko, „tiesos kalba papras-ta“*. Todėl nereikia jos supainioti. Stiekiantiems didelių tikslų visai nedera suktauti gudrauti. Lik sveikas.

* Euripidas. Fimikietės, 481.

PENKIASDEŠIMTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Tavo laišką gavau praėjus daugeliui mėnesių nuo iš-siuntimo. Pamaniau, jog nėra prasmės klausinėti jį atnešusį žmogų, ką veikti. Jis privalėtų būti nepaprastos atminties, kad prisimintų. Tačiau tikiuosi, jog tu jau taip gyveni, kad aš, kad ir kur būtum, žinosiu, ką veikti. Ar galėtum ką kita veikti, o ne tobulinti savo sielą, kasdien atsikratyti kokios nors klaidos, stengtis suvokti, kad tavo ydos glūdi pačiame tavėje ir nepriklauso nuo susiklosčiusių aplinkybių? Juk kai kurias iš jų teisiname aplinka ar laikais, o jos seka paskui mus, nesvarbu kur mes persikeltume. 2. Tu žinai, kad Har-pastė, žmonos juokdarė, kaip paveldėta našta atsidūrė ma-no namuose. Pats aš baisiai nemėgstu tokių išsigimėlių, o kai noriu, kad mane linksmintų juokdarys, toli nereikia ieš-koti: juokiuosi iš savęs. Toji Harpastė staiga apako. Gal ne-patikėsi, bet tai – tikra teisybė: ji nesupranta, kad nemato. Nuolatos prašo savo palydovą keliauti kitur. Sako, namai labai niūrūs. 3. Tebūnie tau aišku, kad ypatybės, dėl kurių mes juokiamės iš jos, būdingos mums visiems: niekas nepri-sipažįsta esąs šykštus ar godus. Aklieji nors vedlio šaukiasi, o mes be vedlio klaidžiojame ir sakome: „Aš nesu garbėt-roška, bet kitaip Romoje neįmanoma gyventi. Aš – ne švais-tūnas, bet miestas mėgsta pinigą. Ne mano yda, kad esu ūmus ir kad nepasirinkau teisingos gyvenšenos: kalta jau-nystė“. Kodėl apgaudinėjame patys save? 4. Mūsų blogis – ne išorėje, jis – mumyse, mūsų širdyse glūdi ir sunku pa-

sveikti, nes nesijaučiame sergą. O pradėję gydytis, kada gi įveiksime šitiek sunkių ligų?! Dabar mes dar neieškome daktaro, nors jam būtų mažiau vargo, jei imtusi dar neįsisenėjusios ydos. Jauna, nepatyrusi siela sektų paskui tiesos rodytoją.

5. Sunku sugrąžinti tikrai tą, kuris labai nutolo nuo prigimties. Mes gėdijamės mokytis gėrio. Bet, dievaži, jeigu raustame ieškodami tokio dalyko mokytojo, tai nesitikėkime, kad gėris atsitiktinai apims mūsų sielas. Reikia padirbėti, nors, tiesą sakant, tai nedidelis vargas, jeigu tik, kaip minėjau, pradėsim savo sielą formuoti ir taisyti prieš išsisknijant joje blogiui. Bet ir įsisenėjusios ydos man neatrodo beviltiškos. 6. Nuolatinis darbas, uolumas ir kruopštumas viską nugali. Net ir kreivą medį galima ištiesinti: išsiritusius rąstus išlygina šiluma, ir jie, savaip išaugę, įgauna tokį pavidalą, kokio mums reikia. Dar lengviau formuoti lankščią, paslankesnę už bet kokį skystį sielą. Juk siela – ne kas kita, kaip tam tikros būsenos oras. Matai, orą lengviau formuoti už bet kokią kitą medžiagą, nes jis retesnis. 7. Mielas Lucilijau, patikėk, ne bėda, kad blogis mus valdo, kad mumyse seniai glūdi. Pas nieką gėris neateina anksčiau už blogį: šis seniai mus užkariavo. Dorybės mokymasis yra išsivadėjimas. 8. Tad tuo karščiau turime taisyti save, nes vieną kartą gautas gėris lieka mūsų amžinai. Dorybės neįmanoma išsivadėti. Priešingai, blogis yra mums svetimas, todėl galima jį išstumti bei išguiti. Tvirta yra tik tai, kas yra savo vietoje. Dorybės atitinka žmogaus prigimtį, o ydos yra jai priešiškos ir nekenčiamos. 9. Nors įgytos dorybės negali išnykti, todėl puoselėti jas lengva, tačiau įdiegti nepaprastai sunku, nes ligota siela bijo naujovių. Todėl reikia ją priversti to imtis, o paskui gydymas jau nebeskausmingas. Argaivinđamas jis teikia ir malonumo. Visi kiti vaistai pasidaro malonūs tada, kai nebereikia jų vartoti, o filosofija kartu ir sveikatinga, ir patraukli. Lik sveikas.

PENKIASDEŠIMT PIRMAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Kaip kam išeina, mielas Lucilijau! Tu ten turi Etną, aukštą ir garsų Sicilijos kalną. Nesuprantu, kodėl Mesala ar Valgijus (mat apie tai skaičiau jų knygoje) pavadino jį vieninteliu. Juk daugybė vietų spjaudo ugnimi, ir ne tik aukštų, kurių pasitaiko dažniau, kadangi, aišku, ugnis kyla į viršų, bet ir žemų. Mes – taip jau mums išeina, – tenkinamės Bajomis. Vos atvažiuves palikau jas rytojaus dieną. Nors ta vieta ir turi štokių tokių gamtos pranašumų, jos reikia vengti, nes ją savo viešpatavimui išsirinko palaidumas. 2. „Kaip? Argi reikia kokiai nors vietai rodyti neapykantą?“ Ne. Bet kaip išmintinagam ir doram vyrui vienas drabužis labiau tinka negu kitas, kaip, neniekindamas nė vienos spalvos, jis mano, kad kai kurios nelabai dera saikingumo skelbėjui, taip yra ir netinkamų geriems papročiams apylinkių, kurias aplenkia išmintingas ar išminties siekias vyras. 3. Taigi svajojantis apie vienatvę žmogus niekada nepasirinks Kanopo, nors Kanopas niekam neuždraus būti dorovingam, nei tuo labiau Bajų; juk jie pasidare visų ydų prieglobščiu. Ten prabanga ištvirksta smarkiau negu kitur, ten ji labiausiai atsipalaiduoja, tarsi pati vieta jai suteiktų tokią laisvę. 4. Turime išsirinkti sveikatingas ne tik kūnui, bet ir sielai vietas. Nenorėčiau gyventi nei tarp būdėlių, nei tarp smuklės lankytojų. Ar būtina žiūrėti į šlitinėjančius pakrantėmis girtuoklius, į besiirstančius puotautojus, į muzika ir dainomis plyšojantį ežerą ir visa kita, kuo ne tik nusideda, bet ir giriasi visų suvaržymų atsikračiusi užavimo

PENKIASDEŠIMT KETVIRTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Ligos ilgam buvo palikusios mane ramybėje, bet staiga vėl užpuolė. „Kokia?“ – paklausi. Visai pagrįstai klausi, nes jos man visos pažįstamos, o viena tarytum užkeiktas esu. Nesuprantu, kam vartoti graikišką jos vardą, jei pakankamai tiksliai gali būti pavadinta dusuliu. Trumpi, tačiau stiprūs, audringi priepuoliai tęsiasi apie valandą. Kas gi ilgiau ištvirty neatgavęs kvapo?! 2. Mano kūną kamavo įvairūs sopuliai ir pavojingi susirgimai, bet už šitą, rodos, sunkesnio nėra. Kodėl? Mat visais kitais atvejais, kad ir kaip būtų, žmogus serga, o čia – trūkinėja kvėpavimas. Ne veitui gydytojai šią ligą vadina „mirties pratybomis“. Juk vieną kartą alsavimas padaro tai, ką nuolatos mėgina. 3. Manai, džūgajau, tau rašydamas, nes išvengiau blogiausio? Juokingai daryčiau džiaugdamasis tokia pabaiga lyg išgijimu, tarytum tas, kuris mano laimėjęs bylą, kai atidedamas teismo terminas. Aš ir labiausiai dusdamas nesiliovčiau guostis linksmomis ir tvirtomis mintimis. 4. „Kas gi čia, – kalbėjau sau, – ar taip dažnai mirtis mane bando? Tegul, aš ją jau seniai esu išbandęs.“ „Kada?“ – paklausi. Prieš gimdamas. Mirtis yra nebūti. Aš jau žinau, kokia ji yra. Po manęs bus tai, kas buvo prieš mane. Jei nebūtyje esama kiek nors skausmo, jis neišvengiamai turėjo būti ir prieš mums išvystant pasaulį. O tada nejutome jokios kančios. 5. Sakyk, ar nepavadinsi kvailu žmogaus, manančio, kad žibintui būna blogiau po to, kai jį užgesina, negu prieš tai, kai jį uždega. Mes taip pat užside-

game ir užgestame; šiek tiek kenčiame viduryje, o iš vienos ir kitos pusės viešpatauja gili ramybė. Mielas Lucilijau, jei neapsirinku, klystame manydami, jog mirtis laukia ateityje, nes jau ir esame buvę jos valdžioje, ir dar atsidsursime. Tai, kas buvo prieš mus, yra mirtis. Koks gi skirtumas, ar nepradėsi gyvenimo, ar jį užbaigsi, jeigu abiem atvejais baigmė ta pati – nebūti. 6. Nesilioviau save įtikinėti tokiais ir panašiais padrašinimais, aišku, tylomis, nes kalbėti negalėjau. Pasakui pamažu dusulys, virtęs sunkiu kvėpavimu, užėidavo vis rečiau, lėtėjo ir pagaliau išnyko. Dabar, nors ir liovėsi, alsuuju dar ne taip, kaip reikia: iškvepiu su pertrūktais, užspringdamas. Tegu jis sau žinosi, kad tik sieloje nedūsaučiau! 7. Taigi įsidėmėk: nedrebėsiu paskutinę valandą, jau iš anksto esu jai pasiruošęs ir net negalvoju apie visą dieną. Tu šlovink ir mėgdžiotk tą, kuriam neapmaudu mirti, nors miela gyventi. Argi vyriška išeiti varomam? Vyriškumas štai kur: nors mane ir varo, išeinu savo noru. Išminčiaus niekas niekada neišvaro, nes būti išvartam – tai būti išvytam iš ten, iš kur pasitraukiama nenoromis. Išminčius nieko nedaro nenoromis. Jis išvengia prievartos, trokšdamas būtinybės. Lik sveikas.

PENKIASDEŠIMT PENKTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Dabar kaip tik grįžtu iš išvykos lektika. Sėdėdamas nusiplūčiau tiek pat, kiek būčiau pailsęs eidamas pėsčias. Mat ilgai būti nešamam – taip pat vargas, ir net didesnis, turbūt todėl, kad nenatūralus. Prigimtis davė kojas, kad patys vaikš-

ir, jeigu reikės, paspartinti. Nesvarbu, ar ji pas mus ateis, ar mes pas ją. Įtikink save, kad neišmanėliai klysta sakydami: „Gražu mirti savo mirtimi“. Niekas nemiršta svetima mirtimi! Be to, pagalvok vienas ir apie tai, kad visi miršta savo valandą. Savo laiko tu neprarandi. O tai, ką palieki – sveti-
ma. Lik sveikas.

SEPTYNIASDĖSIMTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Po ilgos pertraukos vėl išvydau tavuosius Pompėjus. Atmintyje iškilo jaunystės vaizdai. Man rodėsi, kad ir dabar galiu grįžti prie tų užsiėmimų, kuriuos, atrodo, taip neseniai apleidau. 2. Plaukiame, Lucilijau, gyvenimu lyg jūra ir, kaip sako Vergilijus, „tolsta pakrantės ir miestai“*. Taip per keletą akimirų praleidžiame vaikystę, po to – jaunystę, dar vėliau – brandos amžių, esantį tarp jaunystės ir žilo plauko, besišliejantį prie jų, ir pagaliau – geriausių senatvės metų. 3. Tada jau matyti visiems skirtas žmogaus gyvenimo galas. Klystame laikydami jį povandenine uola. Tai – uostas. Kartais verta jo trokšti, tačiau niekadose nereikia niekinti. Per anksti į jį atvykęs žmogus turi skūstis ne daugiau už sparčiai plaukiantį keliautoją. Juk vienus jūrininkus apgaudinėja ir sulauko silpni vėjeliai, vargindami nuobodžia ir tingia ramybe, o kitus be atvangos pučiantis vėjas beregint nuneša į vietą. 4. Žinok, jog ir mums tas pats skirta: vienus gyvenimas žaibiškai nuveda ten, kur reikia ateiti net labai delsiant,

* Vergilijus. Eneida, III, 72. Vertė A. Dambrauskas.

o kitus ilgai kankina ir vargina. Ne visada reikia atidėlioti. Ne gyvybė, bet doras gyvenimas yra gėris. Taigi išminčius gyvena tiek, kiek privalo, o ne kiek gali gyventi. 5. Jis žiūrės, kur gyventi, su kuo, kaip, ką veikiant. Jis visą laiką galvoja, koks jo gyvenimas, o ne kiek jo likę. Užgriuvus devynioms galybėms vargų ir nerimą keliančių aplinkybių, pasitraukia. Jis taip elgiasi ne tik beviltišku atveju, bet, kai tik likimas pasirodo įtartinas, tuoj pat įdėmiai dairosi: gal <...> verta baigti gyventi. Jam nesvarbu, ar pats galą pasidarys, ar kitas, ar vėliau, ar anksčiau. Jis nebijo, jog gali turėti didelių nuostolių: elgetos lazda – nedidelis turtas. 6. Anksčiau ar vėliau mirsi – nesvarbu; svarbu – kaip mirsi: gerai ar blogai. Gerai mirti – tai išvengti pavojaus blogai gyventi. Man rodos, silpnadvasiškai skamba žodžiai rodiečio, kuris, tirano įmestas į narvą ir maitinamas lyg koks žvėris, į patarimą nevalgyti atsakė: „Kol žmogus gyvas, neturi prarasti vilties“. Tarkim, jog tai tiesa, bet negalima pirkti gyvybės už bet kokią kainą. Tegul laukia didingas, tikras atlygis, nesistengsiu jo siekti gėdingai pripažindamas savo silpnumą. Kodėl turėčiau galvoti, jog tam, kuris gyvena, likimas viską gali padaryti, užuot galvojęs, jog tam, kuris moka mirti, likimas nieko negali padaryti? 8. Tačiau kartais išminčius, nors mirtis kybos virš galvos, nors žinos, jog pasmerktas mirti, nesmeigs durklo sau į širdį, kad nepasitarnautų budeliui. Jis stengsis padėti sau. Kvaila numirti iš mirties baimės. Štai ateina žudikas. Lauk. Kodėl skubi? Kodėl prisiimi žiaurų kito darbą? Gal tu pavydi budeliui, o gal jo gailiesi? 9. Sokratas galėjo baigti gyvenimą, atsisakydamas valgyti, ir mirti badu, o ne nuo nuodų. Tačiau laukdamas mirties jis praleido kalėjime trisdešimt dienų, nepuoselėdamas minčių apie tai, kad viskas dar gali pasikeisti, kad toks ilgas laiko tarpas leidžia tikėtis, bet norėdamas paklusti įstatymams, duoti draugams

galimybę paskutinį kartą pasinaudoti Sokratu. Kas gali būti kvailiau, kaip, niekinant mirtį, bijoti nuodų! 10. Garbinga moteris Skribonija buvo Libono Druzo, kilmingo, bet paiko jaunuolio, teta. Jis vylėsi daugiau, negu bet kas kitas galėjo viltis tais laikais, o pats jis negalėjo viltis bet kuriais laikais. Kai sergantį Liboną išgabeno neštuvais iš senato be gausios palydos, nes visi bičiuliai negarbingai jį aplėido jau ne kaip kaltinamąjį, o kaip pasmerktąjį, jis pradėjo prašyti patarimo, ar jam nusižudyti, ar laukti mirties. Skribonija atsakė: „Ar tau malonu atlikti svetimą darbą?“ Bet ji neįtikino: jis pasidarė galą, ir ne be priežasties. Juk jeigu nuteistas mirti gyvena dar tris ar keturias dienas, tai, priešo nuomone, jis atlieka svetimą darbą. 11. Apskritai sunku pasakyti, kaip elgtis, kai svetima galia grasina mums mirtimi: aplenkti ją ar laukti? Yra daug dalykų, galinčių patraukti tiek į viena, tiek į kitą pusę. Jeigu viena mirties rūšis teiks kančių, o kita bus lengva ir paprasta, kodėl gi nepasirinkus antrosios? Kaip renkuosi laivą, ruošdamasis plaukti, arba namą ketindamas įsikurti, taip, baigdamas gyvenimą, – mirties būdą. 12. Be to, kaip ilgas gyvenimas nebūtinai esti geresnis, taip uždels-ta mirtis neišvengiamai esti blogesnė. Niekada neturime labiau pataikauti savo sielai kaip mirdami. Tegu ji palieka kūną tuo keliu, koks jai patiks: ar pasirinks kardą, ar kilpą, ar kokį nors kraują užkrėtusį nuodą – vis viena, tegul tik ji nesustoja ir sutrauko vergijos grandines. Gyvendami privalome taikstyti prie kitų, mirdami – tik prie savęs. 13. Geriausias tas mirties būdas, kuris tau patinka. Kvaila galvoti: „Dar kas pasakys, jog pasielgiau nevyriškai, kitas teigs, kad karštagalviškai, trečias manys, kad galima buvo išsirinkti gražesnę mirtį“. Neįmanoma nesupranti, jog yra nutarimų, kurie kurių negali kibti jokios apkalbos? Rūpinkis tik kuo greičiau iš-trūkti iš likimo valdžios. Antraip atsiras žmonių, kurie pa-

smerks tavo poelgi. 14. Yra net išminties skelbėjų, neigiančių teisę savanoriškai baigti gyvenimą ir savizudybę laikiančių nusikaltimu. Jų nuomone, reikia laukti gamtos skirto galo. Kas taip kalba, nemato, jog pats užsitveria kelią į laisvę. Amžinasis įstatymas puikiai padarė duodamas mums vieną įėjimą į gyvenimą, o išėjimų – daugelį. 15. Neįaugi man laukti ligos ar žmogaus teikiamų kankynių, kai galū išvengti skausmo ir negandų?! Dėl vieno dalyko negalime skųstis gyvenimu: jis nieko nelaiko. Šauniai sutvarkyta žmogaus dalia: kiekvienas nelaimingas tik dėl savo kaltės. Tau malonu gyventi? Gyvenk! Nemalonu – gali grįžti ten, iš kur esi atėjęs. 16. Nuo galvos skausmų dažnai nuleidžiame kraują. Norint atimti kūno jėgas, perpjauamos gyslos. Nereikia giliai smeigti durklo krūtinėn; aštrus peiliukas atveria kelią į didžiąją laisvę, vienas dūris padaro saugų. Tai kodėl mes nerangūs ir vangūs? Todėl, kad niekas iš mūsų nemašto apie tai, jog kada nors reikės iškeliauti iš šio būsto. Taip seni įnamiai prisiriša, pripranta prie vietos ir net skriaudžiami jos nepalieka. 17. Nenori būti kūno vergas? Gyvenk taip, lyg rengtumėis greitai jį apleisti. Ketink kada nors palikti šį prieglobstį, tada ryžtingiau priimsi būtinybę išėiti. Bet kaip ateis į galvą mintis apie gyvenimo pabaigą be galo daug norų turintiems žmonėms? 18. Mažstyti apie mirtį būtina labiau ne-gu apie ką kita. Mat ruoštis kitiems dalykams ne visada reikia. Galima pripratinti dvasią prie skurdo, o būti turtuoliu. Galima įgusti pakęsti skausmą, o sveikata ir stiprumas niekada nesuteiks progos parodyti šią savybę. Galima išmokti tvirtai pakelti kitų mirtį, o likimas lems mūsų artimesiems mus pergyventi. 19. Bet neišvengiamai ateis diena, kuri pareikalaus iš mūsų būti pasirengusiems tam vienam dalykui. Nemanyk, jog tik didvyriai turėjo tvirtybės sutraukti žmo-giškosios vergijos grandines. Netikėk, jog tik Katonas sugė-

bejo rankomis išplėšti iš savo krūtinės gyvybę, kai kardui pritrūko galios. Žemiausių sluoksnių žmonės nepaprastai karštai veržiasi į saugią sritį, ir, neįstengdami mirti tinkamai nei savo nuožiūra pasirinkti mirties įrankio, griebiasi pirmo pasitaikiusio, iš esmės nepavojingo daikto ir paverčia jį ginklu. 20. Neseniai bestiarijų mokykloje vienas rytiniam mūšiiui* ruošiamas germanas nuėjo išsiruštinti, nes niekur kitur jo be sargybos neleidavo. Ten jis paėmė prie pagalio pririštą kempinę nešvarumams valyti, įsikišo ją į burną ir, užspaudęs gerklę, save uždušino. Tai buvo mirties įžaidimas. Taip, iš tiesų tai nelabai dailu ir padoru, bet baisiai kvaila būti išrankiam mirštant. 21. Koks narsus vyras! Jis buvo vertas, kad likimas duotų pasirinkti! Kaip tvirtai jis būtų pakėlęs kardą! Kaip drąsiai būtų nušokęs nuo uolos viršūnės arba pasinėręs į jūros gelmes! Bet, viską praradęs, jis rado ir mirties būdą, ir ginklą. Žinok, kad, trokštant mirti, nėra kitos kliūties, išskyrus mūsų valią. Tegu kaip kas nori vertina šio nepaprastai ryžtingo žmogaus poelgį, bet kiekvienam turėtų būti aišku, kad labiausiai susmirdusi mirtis vertingesnė už skaisčiausią vergystę. 22. Kadangi pradėjau nešvariu pavyzdžiu, tęsiu toliau. Juk kiekvienas daugiau pareikalauš iš savęs, kai pamatys, ką gali paniekinti ir labiausiai paniekintieji. Mes manome, jog mums per sunku sekti Katonais, Scipionais ir kitais, kurių vardus esame ipratę tarti su pagarba, o aš tarp bestiarijų rasiu tiek pat narsumo pavyzdžių, kiek ir tarp pilietinio karo vadų. 23. Neseniai važiavo į rytines kaulynes vienas sargybos saugomas gladiatorius. Jis lingavo tarp si snausdamas ir pasilenkė taip žemai, kad įkišo galvą tarp stipinų ir tol laikėsi ant suolo, kol ratas nusuko sprandą. Jis išvengė prievartos tame pačiame vežime, kuris vežė jį į prie-

* Iš ryto gladiatoriai kaudavosi su žvėrimis, dieną – tarpusavy.

vartą. Tam, kas nori išsiveržti ir išeiti, niekas nestoja skersai kelio. 24. Gamta laiko mus kalėjime be grotų. Kuriam būtinybė leidžia, tegul tas dairosi lengvos mirties; kam visi išsilaisvinimo būdai po ranka, tegul tas renkasi ir sprendžia, kaip geriausia ištrūkti. Tačiau, kam sąlygos nepalankios, tas tegul griebiasi pirmos pasitaikiusios progos kaip geriausias, nors ji būtų negirdėta ir nauja. Kam užtenka drąsos, tam užteks ir išradingumo. 25. Matai, net paskučiausi vergai, smaugiant kančiai, skuba mirti, apgaudami budriausius sargus? Didis tas, kuris ne tik įsakė sau mirti, bet ir sugebėjo. Aš pažadėjau tau keletą tokių pavyzdžių. 26. Per antrąjį jų mūšio spektaklį* vienas barbaras persismeigė sau gerklę kovai duota ietimi. „Kodėl, – pasakė jis, – kodėl iš karto neišvengti visų patyčių ir kankynių? Kam man, ginkluotam, laukti mirties?“ Šis reginys buvo tuo įspūdingas, kad pamokė žmones, 27. jog garbingiau mirti, negu būti nužudytam. Kaipgi čia išeina? Nejaugi to, ką turi didžiausi menkystos ir net nusikaltėliai, neturės tie, kurie taip ilgai mąstydami ruošėsi paskutinei valandai ir kuriuos išmintimi apginklavo protas? Juk protas moko mus, kad giltinė gali ateiti įvairiais keliais, bet galas visada tas pats. Tad ar svarbu, kaip prasižeda tai, kas artėja? 28. Tas pats protas ragina, kad, jeigu galima, reikia mirti taip, kaip patinka, o jei negalima – taip, kaip sugebi, griebiantis pirmo pasitaikiusio savižudybės būdo. Pasivogtas gyvenimas – negarbingas, pasivogta mirtis – graži.

* Jūrų mūšį vaizduojančios gladiatorių kautynės vykdavo dideliame baseine. Gladiatoriai dažniausiai vaidindavo iš tiesų vykusius mūšius ir būdavo aprenjami tinkamais rūbais.

Juodberiai ir obuolainiai širmi, pigesni gi sartiėjai

Ir kur šviesiai širmi. Jei ginklai iš tolo sužvango –

Vietoj nerimsta, tik karmo ausim ir visas net dreba...*

69. Kalbėdamas apie ką kita, mūsų Vergilijus aprašė naršų vyrą. Aš iš tiesų pateikčiau kaip tik tokį didaus vyro pavaišlą. Jei man reiktų pavaizduoti Marką Katoną, nesibijantį pilietinių karų žvangesio, užpuolantį jau prie Alpių priartėjusią kariuomenę ir kylantį prieš pilietinį karą, suteikčiau jam kaip tik tokį veidą ir tokią laikyseną. 70. Iš tiesų niekas negalėjo užkopti aukščiau už jį. Jis pakilo iš karto ir prieš Cezarį, ir prieš Pompejų, ir, vieniems šliejantis prie Cezario, o kitiems – prie Pompejaus, abiem metė iššūkį rodydamas, kad dar liko respublikos šalininkų. Tik per maža apie Katoną pasakyti: „Ir šlamesių tuščių nesibaido“. Kodėl? Todėl, kad jis nesibaidė ir tikro čia pat dundancio gaudesio, sviesdamas laisvės šūkį prieš dešimt legionų, pagalbinių galų kariuomenę, barbarų ir romėnų jėgas, ragindamas respubliką neatiduoti laisvės, viskam ryžtis dėl jos, nes jai garbingiau žūti, negu patekti į vergiją. 71. Kiek gyvybingumo ir dvasios, koks pasitikėjimas savimi visiems drebant! Jis supranta esąs vienintelis, apie kurio padėtį negali būti kalbos. Neįmanomas klausimas: ar bus laisvas Katonas? Svarbu kas kita: ar jis gyvens tarp laisvų? Iš čia panieka pavojui ir kalavijui. Žavintis šio nenugalimo, nesuklupusio viskam grūvant vyro tvirtybe, norisi pasakyti: „O krūtinėj drąsioj vos raumenys telpa“. 72. Naudinga ne tik kalbėti apie tai, kokie turi būti gerieji vyrai, aptariant jų išvaizdą ir veido bruožus, bet ir papasakoti, kokie jie buvo, parodyti tą paskutinę naršiausią Katono žaidą, atėmusią gyvybę laisvei, parodyti Le-

* Vergilijus. Georgikos, III, 75–84. Verré A. Dambrauskas.

lijaus išmintį ir sutarimą su Scipionu, puikius kito Katono žygius namie ir svetur, medinius Tuberono gultus, kai jis davė viešus pietus, ir ožkos kailių užtiesalus, ir prieš paties Jupiterio statulą sudėtus svėčiams skirtus molinius indus. Tuberonas pašventino Kapitolijuje skurdą. Net jei nežinočiau apie kitus jo darbus, argi maža šito, kad jis atsidurtų tarp Katonų? Tai buvo dorovės teismas, o ne puota. 73. Oi kaip garbės ištroškę žmonės neišmano, kas ta garbė ir kaip jos siekti! Tą dieną romėnų tauta matė daugelio indus, bet žavėjosi tik vieno. Visų kitų auksas ir sidabras buvo sulaužytas, tūkstantį kartų perlydomas, o Tuberono molis gyvens amžinai. Lik sveikas.

DEVYNIASDEŠIMT ŠEŠTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Tu vis piktinies kuo nors arba skundiesi ir nesupranti, jog pati didžiausia blogybė ir yra, kad piktiniesi ir skundiesi. Mano nuomone, pasaulyje vyrui nėra jokio vargo, jei tik jis kokios nesėkmės nevadina vargu. Pajutęs, kad nebeįstengiu ko nors pakęsti, aš pradėsiu nekęsti pats savęs. Sergu – tokia dalia. Šeimyna atsigulė ligos patalan, užgriuvo skolų našta, sukiožo troba, užklupo nuostoliai, žaizdos, kancios, baimė – tai jau esti. Maža to: taip turi būti. Tai – būtinybė, o ne atsitiktinumas. 2. Patikėk manimi, tau atskleidžiu savo silos paslaptis: visa, kas atrodo priešiška ar atšiauru, pasitinku šitaip: ne paklūstu dievui, bet pritariu. Seku paskui jį nuoširdžiai, o ne todėl, kad būtina. Manęs neužgrius toks nemalonumas, kurį priimčiau liūdnas ir prislėgtas. Noriai

moku kiekvieną duoklę. O juk visa, dėl ko vaitojame, dėl ko būgštaujame, yra duoklės gyvenimui. Nuo jų mokėjimo, mielas Lucilijau, nesitikėk būti atleistas, neprašyk. 3. Akmenligės skausmai nedavė ramybės, atėjo ne visai malonūs laišakai, kasdieniai nuostoliai; dar daugiau pasakyti: drebi dėl savo galvos. Bet argi tu nežinojai, jog trokšti šito trokšdamas senatvės? Visa tai reikia iškęsti ilgai gyvenant, kaip ilgai keliaujant – dulkes, purvą, lietu. 4. „O aš norėčiau gyventi nepatirdamas jokių nelaimių.“ Tai moters žodžiai, nederą jie vyrui. Pamaštyk pats, kaip priimsi tokį mano linkėjimą (jis plaukia ne tiek iš geros, kiek iš kietos širdies): tegu dievai ir deivės nepadarą tavęs likimo numylėtiniu. 5. Pats savęs paklausk: jei koks nors dievas duotų galimybę pasirinkti, ar labiau norėtum praleisti gyvenimą tarp apsirijėlių, ar karo stovykloje? O juk gyvenimas, Lucilijau, yra kova. Tik tie, kuriuos blaško likimas, kurie kopia į stačiausias ir aukščiausias viršūnes ir leidžiasi į bedugnes, kurie atstato krūtinę pavojingiausiems išpuoliams, vadinami narsuoliais ir geriausiai kariais. Anie, kuriuos, kitiems vargstant, švelniai gaubia sutrušusi ramybė, panašūs į turkliukus, kurių niekas neliečia, nes visi jais bjaurisi. Lik sveikas.

DEVYNIASDĖŠIMT SEPTINTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Klysti, mielas Lucilijau, manydamas, jog prabanga, dorybingumo nepaisymas ir visa, dėl ko kiekvienas priekaištauja savo laikams, yra mūsų šimtmečio ydos. Tai – žmonių, o ne laiko trūkumai. Visi amžiai turėjo nuodėmių. Jei pradė-

si matuoti kiekvieno šimtmečio pasileidimą, tai – gėda sakyti – niekada nebuvo nusidedama taip atvirai kaip Katono akivaizdoje. 2. Kai kas mano, jog tik pinigai buvo įmaišyti tame teisme, kuriame Publijus Klodijus buvo kaltinamas slapto paleistuvavimu su Cezario žmona ir išniekinimu apeigų, kurios, kaip sakoma, atliekamos tautos vardu ir kuriose visiems vyrams taip griežtai draudžiama dalyvauti, kad net nupiešti gyvulių patinai pridengiami*. Žinoma, teisėjams buvo duota ir pinigų, bet dar pridėta (o tai niekšiščiau už aną sandėrį) galimybė paįstvirkauti su matronomis ir kilmingais jaunikačiais. 3. Nusikaltimas buvo mažiau nuodėmingas negu išteisėjimas: kaltinamas ištvirkavimu žmogus platino ištvirkimą ir nenurimo dėl savo saugumo tol, kol savo teisėjus padarė panašius į save. Ir tai įvyko teisme, kuriame Katonas jei nieko kito nedarė, tai bent davė parodymus! Kadangi sunku patikėti, pateiksiu Cicerono žodžius 4. [Lik sveikas. Cicerono laiškų Atikui pirmoji knyga]: „Jis šaukė juos pas save, žadėjo, tarpininkavo, davė. Čia jau, gerieji [dievai], iš tiesų niekšybė! Kaip priedas prie užmokesčio kai kuriems teisėjams buvo naktys su jiems skirtomis moterimis ir pasimatymai su kilmingais paaugliais“**. 5. Ne laikas sie lotis dėl pinigų, kur kas svarbiau – antviršis. „Nori ano griežto vyro žmonos? Duosiu tau ją. O gal šio turtuolio? Pristatysiu ją į lovą. Jei nenori ištvirkauti, pats kaltas. Tavo trokštama gražuolė ateis. Naktį su šituo tau pažadu, neatidėliosiu. Ištesėsiu pažadus dar prieš nuosprendį.“ Toks ištvirkavimų da-

* 62 m. pr. Kr. gruodžio mėn. per Geriosios Deivės apeigas Publijus Klodijus, apsirėngęs moterimi, prasmuko į pretoriaus Cezario namus slapta pasimatyti su šio žmona Pompeja. Apeigose buvo leidžiama dalyvauti tik moterimis, o visi vyrai turėdavo išeiti iš namų. Klodijų atpažino Cezario motina Aurelija, ir jis buvo patrauktas į teismą už šventvagystę, o Cezaris išsiskyrė su žmona.
** Ciceronas. Laiškai Atikui, I, 16, 5.

kaunamasi su stoviničiais. 3. Nežadinsi nedorėlių vilties, neturėdamas nieko, kas kursto kito nedorą geismą, nevaldydamas nieko ypatingo. Mat geidžiama ir mažo, jei <...> daiktas – išymus <...> taip retai. Pavydo išvengsi, nesimaišydamas akyse, nesigirdamas turtais, mokėdamas džiaugtis vienas sau. 4. Neapykanta kyla arba dėl įžeidimo, – jos išvengsi, nieko neužgaudamas, – arba be priežasties, – šiuo atveju tavo apsaugos blaivus protas. Neapykanta buvo daugeliui pavojinga, kai kurie užsitraukdavo ją ir neturėdami priešų. Kiti tavęs nebijos, kai tavo sėkmė bus vidutiniška, o būdas švelnus. Tegul žmonės žino, jog tu esi tas, kurį įžeisti nepavojinga, o susitaikyti – tikrai lengva. Sunku, jei tavęs bijo ir namie, ir kitur, tiek vergai, tiek laisvieji. Pakenkti kiekvienam užteks jėgų. Be to, pridėk dar, kad tas, kurio bijo masi, bijo pats. 5. Keliąs siaubą žmogus negali būti saugus. Dar lieka panieka. Jos dydis yra galioje to, kuris ją užsitraukia, kuris niekinamas todėl, kad norėjo, o ne todėl, kad turėjo. Atsikratyti šio nemalonumo padeda ir laisvieji menai, ir draugystė su žmonėmis, turinčiais galios kokiam nors galiūnui. Prie jų priartėk, bet ne suartėk, kad vaistai nekainuotų daugiau už ligą. Naudingiausia bus elgtis ramiai ir kuo mažiau kalbėtis su kitais, o daugiau su savimi. Pašnekesys turi tam tikros saldybės, kuri prisėlina ir suvilioja, išduoda paslaptis tarsi girtumas arba meilė. 6. Niekas nenutylės ką išgirdęs, niekas nepasakys tik tiek, kiek išgirdo. Kas nenutylės dalyko, tas nenutylės ir pašnekovo vardo. Kiekvienas turi žmogų, kuriam patiki tiek, kiek jam pačiam patikėta. Tegu jis ir nebus plemus, tegu tenkinsis tik vienomis ausimis, vis tiek susidarys visa virtinė, ir buvusi paslaptis virs gaudu. 7. Smarkiai mūsų saugumą užtikrina ir karštagalviškumo veltas: kuo daugiau kenkia, tuo labiau bijo ir niekada nepati-

ria ramios akimirkos. Dreba padarę bloga, negali pasitraukti, nes sąžinė neleidžia veikti ką nors kita, verčia tuojau atsiskaičiuoti jai. Kas laukia bausmės, tas jau nubaustas, o laukia tas, kas nusipelnė. 8. Kai sąžinė negryna, galima rasti saugią vietą, bet ramybės – ne. Mat jis mano būsiąs sugautas, net jeigu ir nesugauna, vartosi per miegus, ir, pradėjus kalbėti apie kieno nors nusikaltimą, tuoj prisimena savąjį, kuris vis atrodo blogai paslėptas, blogai pridengtas. Nusikaltėlis kartais sėkmingai pasislepia, bet pats niekuomet tuo netiki. Lik sveikas.

ŠIMTAS ŠEŠTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Pavėluotai atsakau į tavo laišką ne todėl, kad būčiau apsvirtęs darbais. Tokio pasiteisinimo neišgirsi: aš nesu užsiėmęs, ir visi nėra užsiėmę, kai nori. Reikalai nė vieno nesmaugia. Patys jų susirandame ir manome, jog toks apskrovimas – laimės požymis. Tai kodėl ne tuoj atsakau? Mat tai, ko teiravaisi, yra mano kūrinio dalis. 2. Juk žinai, kad noriu parašyti dorovės filosofijos veikalą ir paaiškinti visus su ja susijusius klausimus. Taigi dvejok, ar tavo bylą atidėti, kol ateis laikas, ar paskelbti nuosprendį be eilės. Man pasirodė, kad bus žmoniškiau negaišinti atvykėlio iš taip toli. 3. Taigi nagrinėsiu šį klausimą, nesiedamas jo su kitais artimais dalykais, ir, jei vėliau atrasiu ką nors panašaus, pats neprasomus tau nusiųsiu. Ką turiu galvoje? Visa, ko žinojimas teikia daugiau malonumo negu naudos, kaip ir tai, ko dabar klausai: ar gėris kūniškas? Gėris teikia naudos, taigi veikia. 4. O tas, kas veikia, yra kūnas. Gėris kursto sielą, tam tikru būdu

ją formuoja ir sulaiko, o tai – kūno požymiai. Kūno gėris yra kūniškas, vadinasi, ir dvasios gėris taip pat. 5. Žmogaus gėris būtinai turi būti kūniškas, nes pats žmogus yra kūnas. Jeigu tai, kas žmogų maitina, kas saugo ar gražina jo sveikatą, yra kūniški dalykai, tai ir žmogaus gėris yra kūniškas. Manau, jog neabejotai, kad aistrų – tokių, kaip pyktis, meilė, liūdesys – pagrindas yra kūnas, – pridėsiu ir tai, apie ką nesiteirauji. Tu juk neabejotai, kad jos pakeičia mūsų veido išraišką, suraukia kaktą, iššiepia lūpas, priverčia parausti ar pabalti. Tai kaip? Ar esi įsitikinęs, jog tokius akivaizdžius kūno pasikeitimus gali sukelti kas nors kita, išskyrus kūną? 6. Jei jausmai yra kūniški, tokios pat ir dvasios ligos: šykštumas, žiaurumas, įsišaknijusios ir nepataisomos ydos. Vadinasi, ir niekšybė bei visos jos atmainos – piktnaudžiavimas, pavydas, puikybė. 7. Vadinasi, ir gėris; pirmiausia todėl, kad jis yra blogio priešingybė, o antra, todėl, kad turi tas pačias žymes. Ar nematai, kiek gyvasties akims suteikia drąsa? Kiek susikaupimo – išmintis? Kiek santūrios ramybės – garbingumas? Kiek šviesos – džiaugsmas? Kiek šaltio – žiaurumas? Kiek lengvėjimo – švelnumas? Vadinasi, visa tai, kas keičia kūno spalvą ir išvaizdą, kas veikia jį, yra kūniški dalykai. Visos mano minėtos dorybės yra gėris, kaip ir visa, ką jos teikia. 8. Nereikia abejoti, jog tai, kas gali ką nors paliesti, yra kūnas.

Juk paliest ar paliečiamas būt vien kūnas tegali.*

Taip sako Lukrecijus. Visa, ką minėjau, nekeistų kūno, jo nepalietę. 9. Vadinasi, tai yra kūniška. Be to, visa, kas turi galios skatinti, versti, sulaukyti, suturėti, yra kūnas. O kaip gi? Ar baimė nesulaiko? Ar drąsa neskatina? Ar narsa nera-

* *Lucrecijus*. Apie daiktų prigimtį, I, 304. Vertė M. Račkauskas.

gina ir neįkvepia? Ar santūrumas nepažaboja ir nešaukia atgal? Ar džiaugsmas neiškelia? 10. Ar liūdesys negniuždo? Pagaliau, kad ir ką darytume, veikiamo įsakyti arba blogio, arba dorybės. Kas įsakinėja kūnui, yra kūnas, kas suteikia kūnui jėgų, yra kūnas. Kūno gėris yra kūniškas; žmogaus gėris yra ir kūno gėris, vadinasi, jis yra kūniškas.

11. Įvykdžiau tavo valią kaip norėjai, dabar pats pasaky-siu, ką, man regis, tu ištarai: „Žaidžiame plėšikėliais“*. Tuš-čiai eikvojame dėstymo grakštumą; tie dalykai nedaro mūsų geresnių, tik mokytus. 12. Išmintis yra pricinamesnis dalykas, nes paprastesnis. Geroms mintims pakanka perskai-tyti nedaug. Bet mes ir filosofiją išpučiame, kaip ir visa kita, perkraudami nereikalingais samprotavimais. Moksle, kaip ir kitur, vargstame dėl nesantūrumo, mokomės ne gyvenimui, o mokyklai. Lik sveikas.

ŠIMTAS SEPTINTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Kur tavo protas? Kur sugebėjimas jautriai išvelgti visus dalykus? Kur didybė? Toks niekniekis tave sukrėtė? Vergai tavo užimtumą palaikė proga pabėgti. Jei būtų apgavę drau-gai (tegu jie turi tą vardą, kurį jiems davė mūsų apakimas, tebūnie taip vadinami, kad nebūtų didesnė gėda), visiems tavo reikalams <...>; o dabar paliko tie, su kuriais ir tu bergždžiai vargai, ir jie manė, jog kitiems esi našta. 2. Nieko čia neįprasto, nieko netikėto. Pykti dėl to taip pat juokinga,

* Į šaškes panašus žaidimas.

muo – tas, kuris įsiterpdamas suveda į smailumą ir sujungia išgaubtus šonus. Kodėl paskutinysis priedas, nors ir mažas būdamas, padaro daugiausia? 17. Todėl, kad jis ne didina, bet užbaigia. Kai kurie daiktai besiplėtodami palieka pirmąją pavidalą ir įgyja naują. Kai siela ilgai siekia ką nors aprėpti ir, beeidama paskui tą didybę, nuvargsta, tą daiktą pradeda dame vadinti begalybe. Tai yra visai kas kita, negu atrodo didis, tačiau baigtinis daiktas. Kai kuriuos daiktus laikome sunkiai skaidomais ir galų gale, didėjant šiam sunkumui, atrandame esant neskaidomus. Taip ir nuo to, kas sunkiai ar vos juda, prieiname prie nejudėjimo. Taigi tam, kas atitinka prigimtį, didėjimas suteikia kitą kokybę ir paverčia gėriu. Lik sveikas.

ŠIMTAS DEVYNIOLIKTAS LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Ką nors radęs, nelaukiu, kol man tarsi: „Dalykimės“. Pats ištariu. Klaus, ką radau. Laikyk riešučias, tikras lobis. Išmokysiu, kaip akimaju pasidaryti turtingam. Oi, kaip stipriai trokšti išgirsti! Ne veltui: kaipmat nuvesiu tave prie didžiausių turtų. Bet reikės kreditoriaus. Verslo pradžiai būtinai pasiskolinti, tačiau nenoriu, kad susipainiotum su tarpininkais, nenoriu, kad tavo vardą valkiotų vertelgos.

2. Pasiūlysiu gatavą kreditorių – Katono patarimą: „Skolin-
kis iš savęs“. Užteks ir mažožių, jei to, ko mums trūksta, prašysime savęs. Mielas Lucilijau, juk nėra jokio skirtumo, ar tu netrokšti kokio daikto, ar neturi. Esmė abiem atvejais ta pati: nesikankini. Nemokau tavęs eiti prieš prigimtį: jina

atkakli, jos neįmanoma nugalėti, reikalauja savo. Tačiau žinok, jog visa, ko prigimtis neprašo, yra pageidautina, bet nebūtina. 3. Aš alkanas – reikia pavalgyti. Bet prigimčiai tas pats, ar krimsiu juodą duoną, ar pyragą. Ji nori tik prikimšti pilvą, o ne smaginti jį. Noriu gerti. Prigimčiai tas pats, ar pasisemsiu iš artimiausio ežero, ar gersiu vandenį, laikytą sniege, kad atšaltų. Ji liepia viena – numalšinti troškulį. Visai nesvarbu, ar iš aukso, ar iš krištolo, ar iš lydyto špato taurės, ar iš tiburietiško* dubenėlio, ar iš riešučių. 4. Stenkis žiūrėti dalykų esmės, atmesdamas, kas nereikalinga. Badas mane šaukia: ranka tiesiasi į bet koki pirmą pasitaikiusį maistą, bus gerai viskas, ką tik sugriebsiu. 5. Išalkęs nieko neniekina. Klaus: „O kas mane pradžiugins?“ Man regis, puikiai pasakytą: „Išminčius godžiai ieško prigimtį atitin-
kančių turtų“. Tu droži: „Kaipgi čia išeina? Padovanojai kiau-
rą maišą. Aš jau ruošiau dėžes, dairiausi, į kurią jūrą leisiuo-
si prekiauti, kokių valstybės pajamų nuomotoju būsiu, kokias prekes vešiu. Pažadėjus turtą, mokytį skurdo – apgaulė“. Negi tu vadini skurdžiumi tą, kuriam nieko netrūksta? Sakai: „Jis dėkoja savo kantrybei, o ne likimui“. Negi tu nelaikai jo turtingu todėl, kad jo turtai neišsemiami? 6. Kas geriau: turėti užtektinai, ar turėti daug? Kas daug turi, tas dar daugiau trokšta, tai rodo, jog jam negana to, ką turi. Kas turi užtektinai, tas pasiekė galą, kurio niekuomet nepasiekia turtingasis. Ar ne turtas, jei žmogaus neužgrius proskripcijos? Jei nenunuodys sūnus ar žmona? Jei saugu kare, jei nesle-
gia pareigos taikos metu, jei nėra jokio pavojaus nei var-
go? 7. Sakai, jog maža tik nealkti, nešalti, netrokšti. Bet daugiau pats Jupiteris neturi. Nėra maža, jei užtenka, ir niekada nėra daug, jei neužtenka. Nukariavęs Darėją ir indus,

* Dubenėlis iš molio, nužestas Tiburo mieste.

Aleksandras pasidarė skurdžius. Ar aš prasimanau? Betgi jis ėmė ieškoti, ką dar užgrobus, šmižinėjo po nepažįstamas jūras, vis siuntė laivyną į okeaną norėdamas, sakyčiau, pralaužti pasaulio ribas. Ko užtenka prigimčiai, neužtenka žmogui. 8. Ir, turėdamas viską, jis randa, ko trokšti. Kaip akilai elgiasi žmonės, kaip užmiršta, nuo ko pradėjo, nusišypojus laimei! Nežinomo užkampio valdovas (ir tai dar ginčijamas) Aleksandras, pasiekęs žemės ribas, liūdėjo grįždamas atgal per užkariautą pasaulį*. 9. Pinigai nė vieno nepadarė turtingo, priešingai, niekam nesumažino noro dar daugiau jų turėti. Kodėl? Kas turi daugiau, tas pradeda galėti turėti dar daugiau. Pakviesk bet kurį minimą šalia Kraso ar Licinijaus. Tegul atneša savo turto sąskaitą ir tegul suskačiuoja, kiek tikisi. Mano nuomone, jis – skurdžius, tavo – gali toks pasidaryti. 10. O žmogus, paklūstantis prigimties reikalavimams, skurdo ne tik nejaučia, bet ir nebijo. Tačiau žinok, kad nepaprastai sunku matuoti savo poreikius prigimties saiku. Juk net tas, apie kurį kalbame, kurį tu vadini skurdžiumi, turi kažką nereikalinga. 11. Turtai apakina žmones ir atkreipia jų dėmesį. Jei iš kurių nors namų plaukia aibės pinigų, jei stogas smarkiai paauskuotas, o šeimyna išsiskiria kūno grožiu ar puošniais drabužiais, tokia getovė – visiems kaip ant delno. Nuo minios ir nuo likimo mūsų paslėptas žmogus yra laimingas viduje. 12. Kalbėdami apie tą pas kurį turto vardu prisidengęs gyvena skurdas, mes neteisingai sakome: jis valdo turtus, kaip ir apie drugį: jis susigriebė drugį. Priešingai, jį ima drugys. Taigi reiktų sakyti: jį valdo turtai. Todėl norėčiau tave paraginti (žmonės labai

* Besiverždama į rytus, Aleksandro Didžiojo kariuomenė pavargę nuo sunkių žygių, mūšių, ligų, ir Aleksandras buvo priverstas grįžti atgal, neįgyvendinęs savo svajonės – pasiekti žemės ribą – Okeaną, kurį jis (taip pat ir jo mokytojas Aristotelis) tikėjo esant daug arčiau.

greitai užmiršta) viską matuoti prigimties poreikiais. Juos patenkinti galima arba veltui, arba už skatikus. Tik nemaišyk poreikių su ydomis. 13. Klaus, į kokią stalą, kokio sidabro induose ar vienodo ūgio ir bebarzdžiai vergai turi paduoti valgi? Prigimtis nereikalauja nieko kito, išskyrus valgi.

Ar kai baisus troškulys išdegs gerklę, ieškosi Gryno aukso taurės? Išbadėjęs nevalgysi nieko Kito, tik tai plekšnes ar povą?*

14. Badas nėra įnoringas. Jis patenkintas, kai numalšinamas, o kuo numalšinamas – jam per daug nerūpi. Nelaimingoji prabanga gimdo kancias: pasisotinęs žmogus stengiasi išalkti, pavalgęs vėl kemša, atsigėręs skuba ištrokšti. Horacijus puikiai pasakė, jog troškuliui nesvarbu, į kokią taurę įpylė ir ar žavi rankutė padavė vandenį. O jei tau svarbu, kad vaiskią taurę ištiestų ilgaplaukis bemiukas, tai tu neištroškės. 15. Be kita ko, prigimtis sukūrė nuostabų dalyką: tai, kas būtina, neįvyri. Perteklius skatina išrankumą: tas netinka, anas nepriimtina, į šitą gėda žiūrėti. Gyvenimo įstatymus davęs pasaulio kūrėjas norėjo, kad būtume sveiki, o ne išrankūs. Visa, kas sveika, yra čia pat, o ištaigos dalykai įgyjami vargstant ir rūpinantis. 16. Tad naudokimės šia gimties malone ir, didžiai ją vertindami, galvokime, jog geriausia jos dovana yra dėsnis: tai, kas būtina, neįgrysta.

* Horacijus. Satyros, I, 2, 114–116.